

СТАРА ЦРКВА
ДВА ВЕКА У ЈАГОДИНИ

27-28. новембар 2016. год.

СИМПОСИОН

ДВА ВЕКА СТАРЕ ЦРКВЕ
У ЈАГОДИНИ

The Parish Community in Jagodina
of the Church of Sts Michael and Gabriel

SYMPOSIUM

Two Centuries of the Old Church in Jagodina
November 27-28th, 2016

Collection of Papers

Editors
dr Branislav Cvetković
and
Ninoslav Stanojlović

Editor-in-Chief
Aleksandar Gajić, protopriest
Secretary
Ninoslav Dirak, protodeacon

Jagodina
2017

Црквена општина јагодинска при
храму Светих архангела Михаила и Гаврила

СИМПОСИОН

Два века Старе цркве у Јагодини
27-28. новембар 2016. године

Зборник радова

Уредници
др Бранислав Цветковић
и
Нинослав Станојловић

Главни уредник
Александар Гајић, протојереј
Секретар
Нинослав Дирак, протођакон

Јагодина
2017

С БЛАГОСЛОВОМ
ЕПИСКОПА ШУМАДИЈСКОГ
ГОСПОДИНА ЈОВАНА

Организациони одбор

Његово Преосвештенство Епископ шумадијски Г. Г. Јован
старешина храма Александар Гајић, протојереј
Лазар Илић, протојереј
Радосав Јаћимовић, протојереј
Дејан Ђорђевић, протонамесник
Нинослав Дирак, протођакон
др Бранислав Цветковић, историчар уметности, виши кустос
Нинослав Станојловић, професор историје
мр Дејан Танић, историчар, виши архивист
Душко Ђрбовић, историчар, музејски саветник
Јасмина Трајков, историчар уметности, виши кустос
Александар Милосављевић, историчар
Владимир Орбовић, историчар

Уређивачки одбор

Александар Гајић, протојереј
др Бранислав Цветковић
Нинослав Станојловић

Секретар

Нинослав Дирак, протођакон

Издавање публикације омогућено је захваљујући
Ветеринарском специјалистичком институту Јагодина

САДРЖАЈ

	Уводна реч Његовог Преосвештенства Епископа шумадијског Г. Г. Јована	9
<i>др Предраг Пузовић</i>	Ктиторска делатност Кнеза Милоша Обреновића	13
<i>мр Дејан Танић</i>	Стварање нововековне Србије (1815-1835)	29
<i>др Ана Костић Ђекић</i>	Стара црква Светог архангела Михаила у Јагодини: њена архитектура и место у владарској идеологији кнеза Милоша Обреновића	47
<i>др Бранислав Цветковић</i>	О „античкој“ сполји у храму Светог архангела Михаила у Јагодини	73
<i>Јасмина Трајков</i>	Иконостас цркве Светог архангела Михаила у Јагодини	95
<i>Вук Даутовић МА</i>	Богослужбени предмети из ризнице Старе јагодинске цркве	123
<i>др Бранислав Цветковић</i>	Збирка икона цркве Светог архангела Михаила у Јагодини	151
<i>Душко Грбовић</i>	Грађа из Збирке архивалија Историјског одељења Завичајног музеја у Јагодини о Старој јагодинској цркви Светог архангела Михаила	189
<i>Љубодраг Поповић</i>	Намесништво јагодинско у 19. веку (до 1850)	217
<i>Нинослав Станојловић</i>	Свештеници цркве јагодинске Светог архангела Михаила (1818-1918)	231
<i>Светлана Мишковић</i>	Верска настава у основним школама у Јагодинском округу у првој половини 19. века	259
<i>мр Добривоје Јовановић</i>	Основна школа у манастиру Јошаници	275
<i>Јасмина Трајков</i>	Разгледнице и фотографије са представом цркве Светог архангела Михаила у Јагодини	285
<i>др Бранислав Цветковић</i>	Епиграфски споменици у комплексу цркве Светог архангела Михаила у Јагодини	299
<i>мр Добривоје Јовановић</i>	Јагодински прота Јован Миловић, учесник Кочине крајине	337
<i>Александар Милосављевић Владимир Орбовић</i>	Свештенство Старе цркве у Јагодини између два светска рата Реч на крају Нинослав Дирак, протођакон	347 361

др БРАНИСЛАВ ЦВЕТКОВИЋ

историчар уметности
музејски саветник
Завичајни музеј
Јагодина

научни сарадник
Балканолошки институт САНУ
Београд
bracvet@gmail.com

УДК: 726.59(497.11)

О „АНТИЧКОЈ“ СПОЛИЈИ У ХРАМУ СВЕТОГ АРХАНГЕЛА МИХАИЛА У ЈАГОДИНИ

АПСТРАКТ: У раду су изнети резултати истраживања мермерне сполије која се некада налазила пред иконостасом у Цркви Светог архангела Михаила у Јагодина, да би касније била премештена пред праг храма. Плоча је на предњој страни обрађена плиткорелефном декорацијом која је данас веома излизана, а на једном углу плоча је поломљена. У потрази за првобитним контекстом споменика аутор полази од податка Е. Цветића из 1908. године да је плоча у цркву пренета из џамије, и у светлу постојећих аналогија и провером писаних извора из 16. века утврђује да је припадала монументалној чесми која се некада налазила пред јагодинском џамијом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: сполија, чесма, фонтана, себил, шадирван, османски барок, Јагодина, Дервишбег Јахјапашић

Иако је Храм Светог архангела Михаила у Јагодина (међу житељима познат и као Стара црква) најстарија сакрална грађевина у самом граду, тек је у новије време постао предмет посебне пажње истраживача.¹ Ипак, с обзиром на културно-историјски значај овог споменика културе, а у оквиру редовних делатности Завичајног музеја у Јагодина, током последњих двадесет година вршено је систематско документовање свих делова комплекса, о чему је објављен и пригодан извештај.² У овом раду изнећу резултате испитивања једне масивне камене плоче, обрађене плиткорелефном декорацијом, која се до пролећа 2002. године и пре дограђивања приправе налазила пред прагом цркве (слика 1). Пре почетка радова на доградњи, а на молбу ондашњег пароха да током грађевинских радова не дође до оштећења плоче, пренета је у лапидаријум уз бочну фасаду зграде јагодинског Завичајног музеја, где се и данас налази.³ Утврђивање старине и првобитне намене овог необичног споменика представљају својеврсну енигму: у тексту споменутог извештаја о Старој цркви,

1 За старију литературу, в. Ј. Вујић, *Путешествије по Србији. Прва књига*, Београд 1901, 126–127; Е. Цветић, *Црква*, у: *Споменици старе Јагодина*, Јагодина 1908, 13–19; М. С. Милошевић, *Црква Кнеза Милоша у Јагодина. Поводом стопедесетогодишњице 1818–1968*, Гласник СПЦ 2 (1969) 35–41; Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд 1986, 109; М. Миленковић, *Саборни храм Свети апостоли Петар и Павле. Споменица 1899–1999*, Јагодина 2000, 53–56.

2 Б. Цветковић, „Стара црква“ у Јагодина, Гласник ДКС 34 (2010) 99–103.

3 Плоча је прикључена Збирци скулптура и у документацији Завичајног музеја у Јагодина заведена је под привременим бројем мат. док. 69.

1. Стара црква, Јагодина
(некадашњи положај спотије
пред прагом)
(архива Старе цркве,
интерполација: Ђ. Филиповић)

2. Садашњи положај спотије уз
бочну фасаду Завичајног музеја
(фото: М. Брајковић)

узгред сам изнео претпоставку да би плоча можда могла бити античка сполија.⁴ Међутим, након предузетих истраживања проблем датовања и њеног првобитног контекста откривају се на сасвим друкчији начин. Димензије плоче су знатне (185 x 75 x 13 cm), попут парапета или страница саркофага. Пошто је израђена од белог мермера, има велику тежину због чега је током премештења на нову локацију могла бити подигнута само уз помоћ виљушкара (слика 2).⁵ Са њене предње (тј. сада горње) стране, у техници плитког рељефа изведени су наизменично мотиви розете (R = 43 cm) и картуша (39 x 16,5 cm), а уз горњу ивицу и широк венац у виду фриза (h = 18 cm). Састављен је од композитних чинилаца кружног облика већег (R = 11,5 cm) и мањег пречника (R = 5 cm), који по облику подсећају на украсни мотив античке архитектуре киматион, тј. јајасту киму (слика 3).⁶

3. Сполија из Старе цркве, Јагодина
(фото: М. Брајковић,
интерполација: Ђ. Филиповић)

4 Цветковић, „Стара црква“ у Јагодина, 101, сл. 3. О сполијама, в. М. Greenhalgh, *The Survival of Roman Antiquities in the Middle Ages*, London 1989; D. Kinney, *The concept of Spolia*, A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe, ed. C. Rudolph, Oxford 2006, 233–252; M. Greenhalgh, *Marble Past, Monumental Present: Building With Antiquities in the Mediaeval Mediterranean*, Leiden–Boston 2009.

5 О мермеру у цивилизацији и његову идентификацију, в. L. and T. Mannoni, *Marble: The History of a Culture*, Genova 1984; N. Herz, M. Waelkens, *Classical Marble: Geochemistry, Technology, Trade*, Dordrecht–Boston–London 1988; *Marble: Art Historical and Scientific Perspectives on Ancient Sculpture*, eds. M. True, J. Podany, Malibu 1991; J. D. de Lassale, G. Bresc-Bautier, *Identifying marble*, Dourdan 2000; D. Attanasio, *Ancient White Marbles: Analysis and Identification by Paramagnetic Resonance Spectroscopy*, Roma 2003.

6 О мотиву, в. G. L. Hersey, *The Lost Meaning of Classical Architecture: Speculations on Ornament from Vitruvius to Venturi*, Cambridge, MA–London 1988, 33–37; N. Davies, E. Jokiniemi, *Dictionary of Architecture and Building Construction*, Oxford–Burlington, MA 2008, 131, 203, 588–589, 592–593.

О положају мермерне плоче унутар цркве и разлогу да буде измештена пред портал храма, драгоцен податак доноси један од првих јагодинских истраживача, историчар Емило Цветић (1876–1930).⁷ Пишући 1908. године о Старој цркви он каже: „Пред вратима цркве је, целом њиховом ширином, као праг једна плоча од белог мрамора са лепим изрезаним фигурама, по којима се познаје да је ту донета из цамије. Она је у почетку била у цркви, пред дверима, па су је због углачаности изнели и ставили на данашње њено место“.⁸ Ако се у анализи предмета за полазиште узме овај Цветићев исказ, који мора бити стављен под критичку лупу провере, истраживачки поступак добија основни правац, али како на плочи не постоје трагови натписа, занатске и стилске карактеристике њене обраде нужно намећу мултидисциплинарни приступ. Поуздан знак прилагођавања новој употреби јесте то што је плоча са једне стране оклесана, док је са друге поломљена. Такође, углачаност сполије на лицу сведочи о томе да се по њој дуго газило: коришћена је супротно намени, пошто је њен првобитни положај био вертикалан, као код парапетних преграда. Реч је о споменику чија старина знатно претходи добу изградње цркве кнеза Милоша у Јагодини, док предање које преноси Цветић, о плочи као делу цамије и њеном постављању пред праг цркве да се преко ње гази, одговара најчешћој улози сполија као средства за исказивање тријумфа победника над побеђенима.⁹

Одговор на питање о датовању и првобитном контексту сполије из Старе цркве тиче се и њене могуће вишекратне накнадне употребе, с обзиром на наведена оштећења. Ипак, основна анализа мотива употребљених за декорацију, као и пажљиво испитивање њихових облика, показују да првобитна претпоставка о античком пореклу сполије не може издржати проверу.¹⁰ Хипотетично одређење плоче у антички период наслања се на археолошке налазе на територији Јагодине какво је откриће велике оставе римских антонинијана,¹¹ те старе претпоставке да је насеље могло имати

7 О Е. Цветићу, в. Н. Станојловић, *Грађа за библиографију радова Емила Ј. Цветића*, Корени VIII–IX (2010–2011) 65–69.

8 Цветић, *Црква*, у: Споменици старе Јагодине, 16.

9 За ову намену сполија, в. Н. Saradi-Mendelovici, *Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries*, *Dumbarton Oaks Papers* 44 (1990) 53–54; иста, *The Use of Spolia in Byzantine Monuments: the Archaeological and Literary Evidence*, *International Journal of the Classical Tradition* 3 (1997) 395–423. О сполијама у српској средини, в. Б. Цветковић, *Античке сполије на зидинама Смедеревског замка и града*, у: *Пад српске Деспотовине 1459. године*, ур. М. Спремић, Београд 2011, 393–405 (са широм библиографијом).

10 Уп. Цветковић, „*Стара црква*“ у *Јагодини*, 101.

11 Током извођења грађевинских радова на локалитету Стаклена башта подно Ђурђевог брда у Јагодини, 1971. године откривен је керамички суд са око 2000 примерака кованог сребрног новца из емисија четрнаест позноримских царева и чланова владарских домова, од Валеријана (253–260) до Диоклецијана (284–305). Оставу чини већи број раније непознатих примерака

античко језгро, јер су поједини истраживачи у 19. веку уочили остатке потом никада неистражених зидова на североисточној периферији насеља,¹² као и трагове утврђења на Ђурђевом брду, који су такође одавно нестали.¹³

Да сполија, ипак, не припада антици сведоче мотиви плиткорелефне декорације јер анализа њихових облика показује да немају одговарајуће паралеле у грчкој, хеленистичкој или римској уметности.¹⁴ Аналогије се, такође, не могу пронаћи ни у разнородном корпусу византијске монументалне скулптуре, већ у оној знатно познијој.¹⁵ Облик розете сасвим је сродан мотиву патере која се као украс јавља у западноевропској уметности новог века у интеријерима.¹⁶ Готово идентични примери розета постоје у корпусу савремених барокних орнамената и шаблона француских сликара и гравера Жака Стеле (1596–1657) и Франсоаз Бузоне Стела (1638–1692).¹⁷ Такође, мотив вертикалних картуша издуженог облика, у виду познатом из староегипатске

што, уз чињеницу да је реч о једином целовитом налазу из овог периода из области Горње Мезије, увећава њен значај, в. N. Crnobrajca, *Ostava rimskog novca iz Svetozareva (Valerijan-Diolecijan)*, Svetozarevo 1987; *Zavičajni muzej. Stalna izložbena postavka. Katalog*, ur. B. Cvetković, S. Dodić, Jagodina 2001, 19–20, sl. 31.

12 Уп. М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1867, 181; F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Erster Band*, Leipzig 1904, 607 (= *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века. Прва књига*, Београд 1985, 609).

13 Уп. Милићевић, *нав. дело*, 182; F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien*, Wien 1892, 84; С. Мијатовић, *Белица. Насеља и порекло становништва*, Београд 1948, 45, 104. У домишљању о пореклу сполије тада сам изнео и претпоставку да је плоча могла бити донета са античког локалитета Хореум Марги у Ђуприји, уп. Цветковић, „*Стара црква*“ у *Јагодина*, 101. О локалитету, в. М. Васић, С. Петковић, *Резултати истраживања вишеслојног налазишта Horreum Margi – Равно – Ђуприја у 1990. години*, Весник Војног музеја 37 (2010) 9–25; А. Узелац, *Равно*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима, ур. С. Мишић, Београд 2010, 234–235.

14 Уп. А. А. Donohue, *Greek Sculpture and the Problem of Description*, Cambridge 2005; M. D. Fullerton, *Greek Sculpture*, Chichester 2016; J. B. Grossman, *Looking at Greek and Roman Sculpture in Stone: A Guide to Terms, Styles, and Techniques*, Los Angeles 2003; J. J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge 1986; M. Koortbojian, *Myth, Meaning, and Memory on Roman Sarcophagi*, Berkeley – Los Angeles – London 1993; *A Companion to Roman Art*, ed. B. E. Borg, Chichester 2015.

15 Уп. Θ. Παζαράς, *Ανάλυψες σαρκοφάγοι και επιτάφιας πλάκες της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1988; N. Firatli, *La sculpture byzantine figurée au Musée archéologique d'Istanbul*, Paris 1990; G. Vikan, *Catalogue of the Sculpture in the Dumbarton Oaks Collection from the Ptolemaic Period to the Renaissance*, Washington D.C. 1995; N. Melvani, *Late Byzantine Sculpture*, Turnhout 2013.

16 Уп. E. Lucie-Smith, *The Thames and Hudson Dictionary of Art Terms*, London 1984, 142.

17 Уп. *Divers Ornaments d'Architectures, Recueillis et Desseignes Apres l'Antique par Mr. Stella, Peintre Ordinaire du Roy et Chevalier de Son Ordre de St. Michel*, Paris 1658, T. 50, 55; J. Stella, *Baroque Ornament and Designs*, New York 1987, 31.

ере, улази у ширу употребу у оквиру европске уметности тек од времена позне ренесансе.¹⁸ Кружне украсе у низу на венцу сполије из Старе цркве, што подсећају на антички киматион који се такође широко користи и у познијим периодима,¹⁹ заправо чине афронтирани тракасти елементи српастог облика са једноставним волутастим крајем, типичан мотив западноевропске орнаментике у периоду барока и рококоа.²⁰ Иако се најчешће повезују за барокни и рокајни контекст, ови се мотиви појављују у декорацији, скулптури и архитектури већ у доба високе ренесансе²¹ као и маниризма, дакле већ током 16. века.²² Сходно томе, облици орнамената на сполији из Старе цркве у Јагодини отварају могућност да њена плиткорелефна обрада може датovati плочу у време када османлијска пластика усваја западноевропске утицаје.²³ Имајући у виду чињеницу да је Евлија Челеби прочитао посветни натпис из 1566. године на једној од две џамије у Јагодини,²⁴ пруживши податак да је и њу и низ других монументалних грађевина у Јагодини подигао Дервишбег Јахјапашаић (?–1560),²⁵ потребно је у историјским изворима првог реда проверити Цветићев податак да ли је и којем делу мошеје плоча могла припадати. С обзиром на употребљен скупочени материјал (бели мермер), сама ова чињеница сведочи да османске грађевине у насељу потичу из доба највећег успона турске државе, будући подигнуте током владавине султана Сулејмана Величанственог (1520–1566).²⁶

Да ли је, стога, сполија била део градитељског корпуса као парапетна преграда или пак бочна страница саркофага, тј. мезара, османског типа надгробника,²⁷ имајући у виду то да је у џамији могао бити сахрањен не само њен ктитор, Дервишбег, већ и један његов син, о чему говори Мелхиор

18 Уп. Lucie-Smith, *op. cit.*, 32, 44.

19 Уп. Lucie-Smith, *op. cit.*, 124–125.

20 Уп. Lucie-Smith, *op. cit.*, 162, 179 (s.v. *strapwork, rollwork, S-curve rococo*).

21 M. Levey, *High Renaissance*, Harmondsworth 1975, fig. 15, 33, 45, 67, 125, 128, 140, 143, 148.

22 J. Shearman, *Mannerism*, Harmondsworth 1967, fig. 16, 17, 35, 37, 39, 66, 67, 74, 78, 80, 83, 87, 94, 95, 101.

23 *The Renaissance and the Ottoman World*, eds. A. Contadini, C. Norton, Farnham-Burlington, VT 2013.

24 Evlija Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, pr. H. Šabanović, Sarajevo 1979, 67–68.

25 Био је син Балибега и унук Јахја-паше, те смедеревски санџакбег, в. О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, Зборник Историјског музеја Србије 7 (1970) 138–142; Д. Бојанић, *Пожаревац у XVI веку и Балибег Јахјапашаић*, Историјски часопис 32 (1985) 49–76; А. Fotić, *Yahya-paşa-oğlu Mehmed pasha's evkaf in Belgrade*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 54/4 (2001) 437–452.

26 Уп. K. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*, Cambridge 2013.

27 О облицима мезара, в. А. Buturovic, *Carved in Stone, Etched in Memory. Death, Tombstones and Commemoration in Bosnian Islam since c. 1500*, Ashgate 2015, 129–133.

Безолт 1584. године?²⁸ Трагање за одговором на то питање води ка познатим аналогијама у надгробним конструкцијама, од којих се истиче она у солунској Ротонди, првобитном маузолеју позноримског цара Галерија и потоњој хришћанској цркви Светог Ђорђа, која је по османлијском освајању Солуна била претворена у џамију 1590/1. године.²⁹ Са њене источне стране приздана је двојна гробница шеика Хортаџи ефендије и Јусуфбега са два добро очувана саркофага, чије су бочне стране изведене у стилу турског рококоа (слика 4), што потврђује и натпис о обнови гробнице у 1791/2. години.³⁰

4. Гробница Јусуф-бега,
Ротонда, Солун
(фото: Б. Цветковић)

28 P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka. XV. Putopis Melhiora Besolta o putovanju s. poslanika H. Lichtensteina u Carigrad g. 1584*, Rad JAZU CXXIX/XLVI (1896) 60, 63; Цветић, *Џамија*, у: Споменици старе Јагодине, 9.

29 M. Kiel, *Notes on Some Turkish Monuments in Thessaloniki*, *Balkan Studies* 11/2 (1970) 147–148; Β. Δημητριάδη, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430–1912*, *Θεσσαλονίκη* 1983, 295–300; Μ. Ι. Καζαμία-Τσέρνου, *Μνημειακή τοπογραφία της Χριστιανικής Θεσσαλονίκης. Οι Ναοί. Α' 4^{ος} – 8^{ος} αιώνας*, *Θεσσαλονίκη* 2009, 29–30. Такође, о претварању солунских храмова у џамије, в. R. F. Kreutel, *Ein Kirchenraub in Selänik*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 69 (1977) 73–90; A. Taddei, *The Conversion of Byzantine Buildings in Early Ottoman Thessaloniki: The Prodromos Monastery and the Acheiropoietos Church*, *Eurasian Studies* VIII (2010) 201–214.

30 Δημητριάδη, *op. cit.*, 300; Th. Pazaras, *The Rotunda of Saint George in Thessaloniki*, *Thessaloniki* 1985, 29–31, Pl. 2, fig. 2; E. Kourkoutidou-Nikolaidou, A. Tourta, *Wandering in Byzantine Thessaloniki*, *Thessaloniki* 1997, 51, 64, fig. 52; L. Sambanopoulou, *Rotonda Minaret*, *Ottoman Architecture in Greece*, ed. E. Brouskari, Athens 2008, 224; Ch. Bakirtzis, E. Kourkoutidou-Nikolaidou, Ch. Mavropoulou-Tsioumi, *Mosaics of Thessaloniki 4th to 14th Century*, ed. Ch. Bakirtzis, Athens 2012, 52.

Техничке особености обраде ових плоча, а посебно облик металних спојница на саставима страница мезара (слике 5а и 5б), откривају знатне блискости са сполијом из јагодинске Старе цркве. Ипак, на овај исти начин спајане су и плоче на читавом низу других споменика, као и код корита на шадирванима, обавезног дела исламских богомоља са улогом ритуалног умивања, па би зато требало истражити и ту врсту упоредног материјала.³¹

5а. Спојнице, Гробница Јусуф-бега, Ротонда, Солун (фото: Б. Цветковић)

5б. Остаци спојница, Сполија из Старе цркве, Јагодина (фото: Б. Цветковић)

31 D. Kuban, *The Mosque and Its Early Development*, Leiden 1974, 9, 29, Pl. XXVIII.

Иако за сполију из Јагодине нема паралела у објављеној грађи из домаће средине, ипак композиционе и стилске аналогije за њен изглед постоје у групи археолошких налаза изложених у централном градском парку *Докторска градина*, крај Националне библиотеке „Свети Кирил и Методије“, у бугарској престоници Софији (слика ба). Ова камена плоча има сличне димензије као јагодински примерак и на њеној предњој страни се такође налази схема са наизменично изведеним приказима са три розете и два картуша, али са друкчијим садржајем декоративних детаља. За разлику од јагодинске сполије, на крајњим позицијама софијске плоче су, уместо картуша, исклесане представе два витка чемпреса, што је чест мотив на османским чесмама типа себил и шадирван.³² Плоча је, са више других примерака сполија, била пронађена у поду у археолошким ископавањима средњовековног храма Свете Петке Самарцијске, у центру бугарске престонице, али је у извештају Ани Млџкове, без образложења и аргумената, опредељена у позни „възрожденски“ период.³³ Чињеница да су и те плоче биле у секундарној употреби као сполије, будући накнадно стављене на подницу софијске цркве, као и то што потичу са џамија, конака и чесми Софије, додатно их повезује са примерком из Јагодине. Штавише, међу откритим плочама постоји још једна (инв. но. МИС А 4806), готово идентична сполији из Јагодине, која је објављена у цртежу (слика 6б).³⁴ Иако су њене димензије (166 x 59 x 6 cm) мало мање од јагодинске, изведени мотиви плиткорелефне обраде су код обе плоче идентични, што је чињеница која ове недовољно проучене споменике поставља у исти културно-историјски контекст.

Пошто се на примерку из Софије налазе мотиви чемпреса који се неретко јављају на турским чесмама као ознаке раја, чест садржај симболике исламског поимања извора воде, следи да је софијска плоча свакако била део османлијског кладенца, а исто се може рећи и за сполију из Јагодине. Да је то могуће показује провера писаних извора, посебно оних с краја 16. века, који сведоче о постојању османских чесми уз јагодинску џамију, у близини које је, такође средином 16. века, подигнут и монументални амам од кога је данас преостао унутрашњи зид дугачак 13 метара и један цео пандантиф,

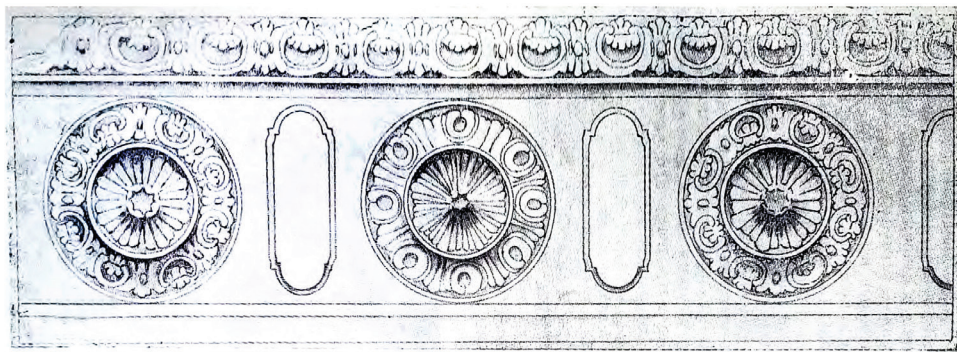
32 E. Clark, *Underneath which Rivers Flow: The Symbolism of the Islamic Garden*, London 1996, 40, 42; eadem, *The Art of the Islamic Garden*, Crowood, 2004, 130, 143, 146; *Middle East Garden Traditions: Unity and Diversity: Questions, Methods and Resources in a Multicultural Perspective*, ed. M. Conan, Washington D. C. 2007, passim; F. Broilo, *A Dome for the water: canopied fountains and cypress trees in Byzantine and early Ottoman Constantinople*, in: *Fountains and Water Culture in Byzantium*, eds. B. Shilling, P. Stephenson, Cambridge 2016, 314–323.

33 А. Млџкова, *Декоративни релефни плочи от Възраждането*, Известия на българските музеи 1 (1971) 271–282.

34 Млџкова, *op. cit.*, 274, 276, обр. 4.

ба. Сполија,
Докторска градина, Софија
(фото: Б. Цветковић)

ба. Сполија, Св. Петка
Самарцијска, Софија
(фото: Млџчкова)

очигледно остатак халвата (слика 7).³⁵ Иако о изгледу Дервишбегове џамије у Јагодини сведоче цртежи и старе фотографије пре њеног рушења 1928. године (слика 8), на овим представама нема детаља који указују на постојање чесме или фонтане пред џамијом, које се спомињу у извештајима путописаца.³⁶ Ипак, осим три чесме у јагодинској вароши, које се везују за кнеза Милоша,³⁷ сам Цветић каже да су још у његово време били видни остаци бунара пред

35 Цветић, *Амам*, у: *Споменици старе Јагодине*, 10–13; Б. Цветковић, *Остатак старе монументалне архитектуре у Јагодини*, Гласник ДКС 19 (1995) 148–151.

36 Уп. В. Карић, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Београд 1887, 813; Kanitz, *Das Königreich Serbien. Erster Band*, 610, 612 (= *Србија. Прва књига*, 612, 614); Цветић, *Џамија*, *Споменици старе Јагодине*, 4–10; Ј. Грујић, *Град у музеју: разгледнице Јагодине 1901–1940* из збирке *Завичајног музеја Јагодина. Каталог*, Јагодина 2006, кат. бр. 6, 23; иста, *Разгледнице Јагодине из збирке Завичајног музеја 1901–1940. Прилог познавању сликовних извора за историју Јагодине прве половине XX века*, *Корени IV* (2006) 102–103, н. 32, 46. О џамијама у широј регији, уп. А. Андрејевић, *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији: куполне џамије*, Београд 1984.

37 Вујић, *нав. дело*, 129; V. Macura, *Čaršija i gradski centar. Razvoj središta varoši i grada Srbije XIX i prve polovine XX veka*, Niš–Kragujevac 1984, 71, sl. 68.

7. Остаци амама, Јагодина
(фото: М. Брајковић)

8. Џамија Дервиш-бега
Јахјапашића, Јагодина
(фото: Завичајни музеј Јагодина)

цамијом, пошто се „између цамије и мезулане, на путу, и данас познаје његово место“.³⁸

Од путописаца, Штефан Герлах (1546–1612) међу првима наводи постојање цамија у Јагодини. Одсевши у месту 1573. године, он каже како је „Јагодина лепа, велика и са својих вртова убава варошица у лепој долини; има четири угледна караван-сараја и две мошеје од којих је једна баш лепа“.³⁹ Међутим, о чесми пред цамијом прецизније говори тек Мелхиор Безолт, 1584. године: Јагодина је „лепа варошица, имајућа неколико камених караван-сараја и две лепе мошеје; у горњој је сахрањен неки бег са својим сином, пред њом је бунар, где се Турци перу пре него улазе у богомољу. Има у варошици још два бунара, али вода није добра; има и лепо купалиште, слично будимском, иначе нема купалишта по варошицах, којима смо прошли“.⁴⁰ Овом Безолтовом податку о насељу са више извора воде одговара и исказ Џона Барберија из 1664. године, који наглашава управо велики број чесми у самој вароши: „*Jogada, a place naturally pleasant and fit for delights, for it abounded with fountains*“.⁴¹ Међутим, од посебног значаја је путопис Вратислава Митровица (1576–1635), који је у Јагодини боравио 1591. године. За разлику од других путописаца, он једини пружа опис чесме пред цамијом, јер каже да је „уметнички“ украшена белим мермером, али овај исказ није тачно пренет у Матковићем издању.⁴² У оригиналном чешком издању барон Вратислав дословно каже: „*kassna z bílého Mramoru nákladně vdělaná*“ (слика 9),⁴³

38 Цветић, *Споменици старе Јагодине*, 5, н. 11; Б. Перуничкић, *Град Светозарево 1806–1915*, Београд 1975, 12–13. На једној фотографији јагодинске цамије са почетка 20. века види се бунар постављен са супротне стране железничке пруге, али је очито реч о конструкцији из новијег доба.

39 *Stephan Gerlachs dess Aelteren Tage-buch / Der von zween Glorwürdigsten Römischen Kaysern / Maximiliano und Rudolpho, an die Ottomannische Pforte zu Constantinopel abgefertigten und durch den Wohlgebohrnen Herrn Hn. David Ungnad, Franckfurth-am-Mayn 1674, 18.* Уп. П. Матковић, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. XIII. Putopis Stjepana Gerlacha o drugom putovanju carskoga poslanika D. Ungnada u Carigrad g. 1573–78*, Rad JAZU CXVI/XXXIX (1893) 52; Е. Цветић, *Из историје старе Јагодине. Географско историјска расправа*, Светозарево 1988, 14–15.

40 Матковић, *Putopis Melhiora Besolta o putovanju*, 60, 63.

41 J. Burbury, *A Relation of a Journey of the Right Honourable, My Lord Henry Howard, From London to Vienna, and thence to Constantinople; In the Company of His Excellency Count Lesley, Knight of the Order of the Golden Fleece, Councillour of State to his Imperial Majesty, etc. And Extraordinary Ambassadour from Leopoldus Emperour of Germany to the Grand Signior, Sultan Mahomet Han the Fourth*, London 1671, 123.

42 Уп. П. Матковић, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. XVI. Putnički dnevnik V. Vratislava s Mitrovica, ili putovanje c. poslanika Frd. Krekvica u Carigrad g. 1591. uz putopis Ad. Wennerna od g. 1616*, Rad JAZU CXXX/XLVII (1897) 140.

43 *Přihody Václava Vratislava svobodného pána z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zkusil, a po šťastném do vlasti své navrácení sám Léta Páně 1599 sepsal*, W Praze 1777, 33.

w tom Smradu gšme leželi. Proti nassy Ho-
spodě boř drubý turecký Chrám, a před nim **Kass-**
na z bílého Mramoru nákladně vdělaná, z které
se Turcy wedle swého obyčege, prwe nežli do
Chrámu gđau, mygj a očisřugj; nebo řdyby se
modlili, a nemyli, že žádně Platnosti Modlit-
ba gich nemá, to oni gřsti, a za to magj. **Ca:**

што доносе и друга старија издања – у немачком је употребљен придев *künstlich*,⁴⁴ а у енглеском *ornamentally*,⁴⁵ па је по свој прилици реч о мермеру који је обрађен рељефним украсом, управо као сполија у Јагодини.⁴⁶

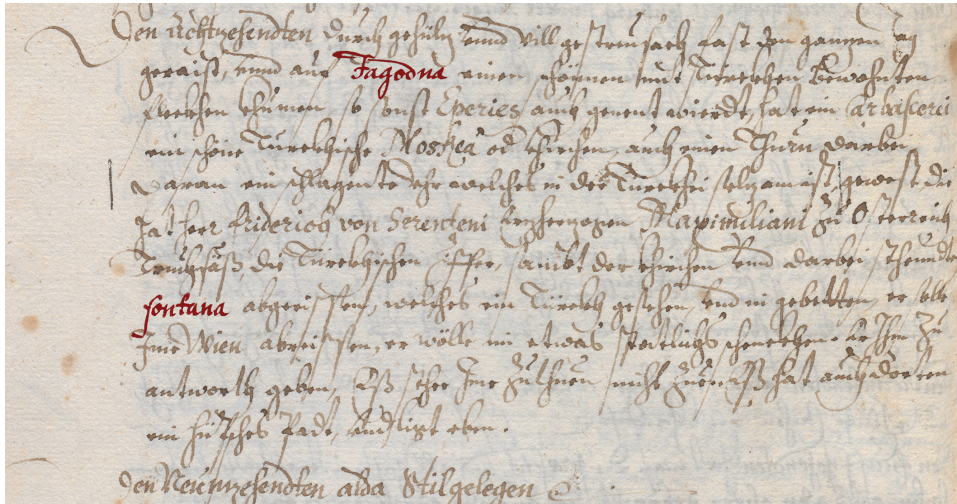
Још један, такође добро познат историјски извор, даје податке о чесми пред цамијом у Јагодини. Волф Андреас фон Штајнах био је у пратњи аустријског посланства у Јагодини 1583. године, и о томе оставио необично сведочанство у рукопису свог дневника, Cod. Ser. n. 3385, данас у Аустријској националној библиотеци у Бечу.⁴⁷ У опису вароши он спомиње чесму испред цамије, користећи назив фонтана (слика 10). Цео одељак о Јагодини гласи: „Den achtzehnden durch Gehültz vnd vill Gestreusach den gantzen Tag geraist vnd auf Jagodna, einen schönen mit Türckhen bewohnten Fleckhen khumen, so sonst Eperies aauch genent wierdt. Hat ein Carbasceri, eine schöne türckische Moskea oder Khirchen, auch einen Thurn darbei, daran ein schlagente Vhr, welches in der

44 *Des Freyherrn von Wratisslaw merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*, Leipzig 1786, 69.

45 *Adventures of Baron Wenceslas Wratisslaw of Mitrowitz: What He Saw in the Turkish Metropolis, Constantinople; Experienced in His Captivity; And After His Happy Return to His Country, Committed to Writing in the Year of Our Lord 1599*, tr. A. H. Wratisslaw, Cambridge 1862, 31.

46 Чешка реч *kašna* означава не само монументалне фонтане већ и једноставне кладенце чије је корито различите величине и запремине. Уп. А. Ederer, J. Uxa, *Pražské kašny a fontány*, Praha 2004.

47 *Beschreibung oder Verzeichnus des wegs, der Stätt, Orth unnd fleckhen von Steinach auß dem Enstall im Landt Steyer auf Constantinopl zue, wie ichs Wolf Andre von Stainach Anno 1583 geraist*, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Codex Ser. n. 3385, fol. 16v. За опис рукописа, в. О. Mazal, F. Unterkircher, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: „Series nova“ (Neuerwerbungen). Teil 3. Cod. Ser. n. 3201–4000*, Wien 1967, 97–99.

10. Штајнах, Опис фонтане пред
 џамијом Дервиш-бег (1583)
 (фото: Österreichische
 Nationalbibliothek, Wien)

Türckhei selczam ist, gewest. Die hat Herr Friderich von Serenteni, Erzherzogen Maximiliani zu Österreich Trucksäß, die türckischen Ziffer sambt der Khirschen vnd darbei stheundten Fontana abgerissen, welches ein Türckh gesehen vnd in gebeten, er solle ime Wien abreissen, er wölle ime etwas Statliches schenckhen, er ihme zu Antwort geben, es sthee ime zu thuen nicht zue. Es hat auch dorten ein hübsches Padt, vnd ligt eben“.⁴⁸ Пошто је овај цитат у издањима Матковића и Цветића непотпуно пренет, тј. само у изводима,⁴⁹ овде је пун превод:⁵⁰ „Допутовасмо осамнаестог (августа) кроз тешко проходне шуме после целог дана у Јагодну, лепо место насељено Турцима, које такође зову Еперииш. Јагодна има један караван-сарај, лепу турску мошеју или храм, такође сахат-кулу са звоном које одбија сате, што је ретко у Турској. Сахат-кулу са турским (тј. арапским) цифрама, џамију и чесму у близини порушио је господар Фридрих од Серентајна,⁵¹ сенешал Максимилијана Трећег,⁵² надвојводе од Аустрије. Кад

48 Транскрипција је дата према објављеном препису, в. Wolf Andreas' von Steinach Edelknabenfahrt nach Constantinopel (1583), ed. J. v. Zahn, Steiermärkische Geschichtsblätter II/4 (1881), 208.

49 P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka. XV. Putopisi Andrije Wolfa i Levina Ruma o putovanju car. poslanika Pavla Eitzinga u Carigrad g. 1583, Rad JAZU CXXIX/XLVI (1896) 30, 31; Цветић, Из историје старе Јагодине, 16.

50 Codex Ser. n. 3385, fol. 16v. За помоћ у превођењу са старонемачког захваљујем се мр Мартину Штермицу, историчару из Земаљског музеја Корушке (Landesmuseum Kärnten) у Клагенфурту.

51 О овој мало познатој личности, в. E. Joachim, W. Hubatsch, Regesta Historico Diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525. Pars I, Göttingen 1973, passim. О Сарнталу, в. J. Siegen, Re-konstruierte Vergangenheit: das Lötshental und das Durnholztal: wirtschaftliche und sozio-kulturelle Entwicklung von zwei abgeschlossenen Alpentälern zwischen 1920 und 2000 aus der Sicht der Betroffenen, Münster 2004, passim.

52 C. von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Siebenter Theil, Wien 1861, 106–108; H. Noflatscher, Glaube, Reich und Dynastie: Maximilian der Deutschmeister (1558–1618), Marburg 1987; idem, Maximilian von Österreich, in: Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994, ed. U. Arnold, Marburg 1998, 191–197.

су ово Турци видели, замолили су га да оде за Беч, нудећи му скупце поклоне. Племић је одговорио да није у могућности да оде. У Јагодини такође постоји лепо купатило а само насеље налази се у долини.“ Иако је овај Волфов податак занимљив, њега није могуће проверити путем других извора, па имајући у виду општи историјски контекст и природу дневника као грађи која не припада поузданим изворима првог реда, тешко је указати му поверење.⁵³ До оштећења чесме у неком тренутку је морало доћи, али када се то десило, отворено је питање. Рукопис дневника пружа један занимљив ликовни извор, минијатуру у техници колорисаног цртежа (слика 11).

11. Штајнах,
Цртеж турске
фонтане (1583)
(фото: Österreichische
Nationalbibliothek, Wien)

53 О сахат-кули и томе да је сатни механизам рад немачког сајдије извештава и Р. Лубенау, који је у Јагодини боравио 1587. године, в. *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau. 1. Teil*, ed. W. Sahm, Königsberg 1912, 128; О. Зиројевић, *Рајнолд Лубенау о Београду и Србији 1587. године*, Годишњак града Београда XIII (1966), 56–57; К. Kreiser, *Les tours d'orloge ottomanes: inventaire préliminaire et remarques generales*, in: *Les Ottomanes et le temps*, eds. F. Georgeon, F. Hitzel, Leiden 2012, 63, 73.

На њој је представљена управо једна турска чесма у виду сложене фонтане са коритом квадратне основе склопљеним од правоугаоних плоча у чијем се средишту издиже профилисан стуб што носи дубок базен кришкастог облика са широким канелованим стубићем и с полумесецом на врху. Пошто се минијатура, означена редним бројем 5, налази у склопу других ликовних представа смештених у низу на самом крају Волфовог дневника, њу није могуће везати ни за који део описа фонтанâ које је имао прилике да види на свом путовању. Исто тако, натписна легенда: *Form einer Fontana oder Brünnen, darinnen sich die Türckhen waschen, ehe sie in Kirchen gheen* (Облик једне фонтане или бунара где се Турци перу пре но што уђу у храм) изведена изнад минијатуре, такође не указује на неку одређену чесму или пак њену локацију.⁵⁴ Ипак, изглед страница корита, тј. цистерне, јесте сличан облицима сполија из Јагодине и Софије, због чега има нарочиту документарну вредност за тему, јер је реч о савременој представи османлијске чесме из 16. века.⁵⁵

Фонтана испред јагодинске џамије свакако није била упоредива са монументалним примерима чесми типа себил и шадирван у метрополама исламског света. Имајући у виду висок градитељски квалитет и величину џамије и амама у Јагодини, те чињеницу да су оба објекта била подигнута у време највећег успона османлијског султаната средином 16. века, за Сулејманове владе, мање је вероватно да је била сасвим скромног формата.⁵⁶ Пошто је сачуван само један део османске чесме уз јагодинску џамију, без археолошких података не може бити познат њен изглед. С обзиром на облик и димензије мермерне сполије из Старе цркве у Јагодини, она је могла имати изглед чесми типа себил,⁵⁷ пре него шадирвана полигоналне основе, какав је очуван испред Камене (Таш), тј. Чарши-џамије у Приштини (слика 12).⁵⁸ Пошто извори наводе да је чесма пред јагодинском џамијом била јавна, а не

54 Codex Ser. n. 3385, fol. 29. У препису легенде над минијатуром коју даје J. von Zahn (*Wolf Andreas' von Steinach Edelknabenfahrt nach Constantinopel (1583)*, Steiermärkische Geschichtsblätter III/4 (1881), 224), реч *Brünnen* (фонтана) погрешно је пренета као *Prunnen*.

55 Црно-бели снимак фонтане из Штајнаховог бечког рукописа био је репродукован на фронтиспису припреманог корпуса превода путописних извора о Јагодини кроз историју (Ђ. С. Костић, *Сат на кули у Јагодној*, Крагујевац–Београд 1999), али књига, нажалост, никада није објављена.

56 Малу чесму у близини Параћина, са римском сполијом као коритом на којој се види натпис једне римске легије (в. Карић, *нав. дело*, 807), забележио је у цртежу В. Тителбах. О њему, в. Ј. Трајков, *Рад Владислава Тителбаха на истраживању и представљању српског културно-историјског и етнографског наслеђа*, Корени VII (2009) 23–27; Т. Јовановић Чешка, *Србија у срцу Чеха. Franz Ladislav Tittelbach. Владислав Тителбах (1847–1925) и његово време. Из збирки Историјског музеја Србије*, Београд 2015.

57 Y. Tabbaa, *The „Salsabil” and „Shadirvan” in Medieval Islamic Courtyards*, Environmental Design. Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre 1 (1986) 34–37.

58 D. Čukić, *Kosovo: znamenitosti i lepote*, Priština 1971, 47, 74–75.

12. Османски шадрван,
Чарши џамија, Приштина
(фото: http://dtk.rks-gov.net/tkk_objekti_sr.aspx?id=8820)

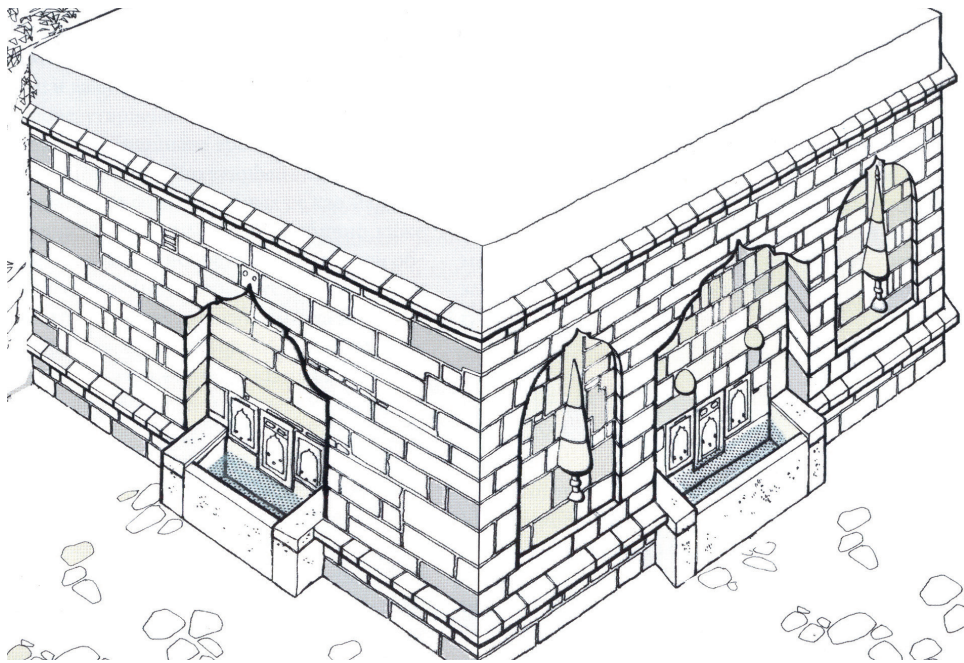

у оквиру затвореног простора (или дворишта) џамије, сувремени примери чесми типа себил из Грчке, Каира и Јерусалима пружају добре аналогије.⁵⁹ Типолошку разноврсност чесми турског периода могу илустровати већ описани пример раскошне фонтане из Волфовог дневника (слика 11), чесма Мехмед-паше Соколовића на Калемегдану у Београду, из 1576. године, грађевина са два једноставна корита, призидана уз једну капију београдске тврђаве (слика 13),⁶⁰ или малена чесма у селу Согучак крај Кушадасија у области Ајдин, чије је корито са лучним мотивима заправо такође сполија (слика 14). Поједини монументални примери чесми типа себил конструисани су уз широку примену сполија, као што су раскошни себил Јаничар-аге у Ираклиону на Криту,⁶¹ као и онај под називом Bab al-Silsila у Јерусалиму, који је подигао Сулејман Величанствени 1537. године, склопљен од делова са

59 E. Kanaki, *Findik Pasha Fountain; Hanyali Fountain; Sebil Haci Ibrahim Ağa*, in: *Ottoman Architecture in Greece*, ed. E. Brouskari, Athens 2008, 408; 409; 410; A. Assetto, C. Hobbs, J. Lessard, J. Bing, *Ottoman Sabils of Jerusalem*, Drexel University 2010; J. Büssow, *Hamidian Palestine. Politics and Society in the District of Jerusalem 1872–1908*, Leiden–Boston 2011, 497, 534, 552; M. A. Amayem, *Islamic Monuments of Cairo in the Ottoman Period, Vol. II: Public fountains, schools and watering places*, ed. E. İhsanoğlu, Istanbul 2011, passim; J. Mårtelius, *Sinan's Ablution Fountains*, in: *Fountains and Water Culture in Byzantium*, eds. V. Shilling, P. Stephenson, Cambridge 2016, 324–340.

60 М. Поповић, *Чесма Мехмед паше Соколовића*, Годишњак града Београда XXVII (1980) 71–83; исти, *Београдска тврђава. Друго допуњено издање*, Београд 2006, 172–173, сл. 98.

61 Kanaki, *Yeniçeri Ağasi Fountain*, 407.

13. Чесма Мехмед паше Соколовића
(Калемегдан), Београд
(фото: М. Поповић)

14. Османска чесма,
Согучак (Кушадаси)
(фото: <http://dagakactim.blogspot.com/2015/09/dilek-yarimadasinda-dolasirken-2.html>)

средњовековних грађевина.⁶² Исти султан заслужан је за градњу још једног јерусалимског себила 1536. године у улици al-Wad, чије корито представља добро очувану и блиску аналогију за јагодинску и софијску сполију, пошто је на предњој страни украшено са три розете, али без флоралних детаља и картуша у међупростору (слика 15). Иако постоји хипотеза да је и ту реч о сполији, можда бочној страни крсташког саркофага, нема потврде за ову претпоставку.⁶³

Ипак, у недавно објављеном прегледу османске баштине у Грчкој налази се још једна, веома блиска аналогија која потврђује закључак да је сполија из Старе цркве могла припадати чесми пред јагодинском џамијом. У ову публикацију укључен је раније непознат и необјављен пример чесме крај малог амама у центру града Халкиде на грчком острву Евбеји (слика 16). Композициона и још више стилска сличност са плочама из Софије и Јагодине снажно говори у прилог томе да је првобитни контекст сполије из Старе цркве у Јагодини била чесма слична овој халкидској. Штавише, чињеница да се и на више плоча у Халкиди лако опажају трагови интервенција, јер су додатно оклесане ради прилагођавања секундарној употреби а отвори за истицање воде накнадно пробијени, потврђује заснованост побројаних паралела.⁶⁴ Према свему што откривају писани историјски извори и постојеће паралеле у грађи, може се закључити да је мермерна сполија била свакако део комплекса османлијских грађевина у центру јагодинске касабе, а то такође значи да је тврдња Емила Цветића била у потпуности заснована. Иако је средишњи простор данашње Јагодине, где су током 16. века подизане монументалне турске грађевине, данас у великом обиму урбанизован, ипак постоје широке парцеле на којима би требало предузети археолошка ископавања са циљем трагања за несталим османлијским објектима, чији остаци могу бити повезница и са знатно старијим културним слојевима.

62 Y. Natsheh, *Architectural Survey*, in: *Ottoman Jerusalem: The Living City 1517–1917*, eds. S. Auld, R. Hillenbrand, London 2000, 685–687.

63 Natsheh, *op. cit.*, 689–692, 709, 720, 943–947; M. Tütüncü, *Turkish Jerusalem (1516–1917). Ottoman Inscriptions from Jerusalem and other Palestinian Cities*, Haarlem 2006, 75.

64 H. Stylianou, *The fountain at the Kriezoteio mansion*, in: *Ottoman Architecture in Greece*, ed. E. Brouskari, Athens 2008, 89.

15. Османски себил
Тарик ал-Вади, Јерусалим
(фото: <http://allaboutjerusalem.com/gallery-image/sebil-rahath-turkish-water-fountains/196>)

16. Османска чесма,
Халкида, Евбеја
(фото: 23rd Ephorate of Byzantine
Antiquities, Chalkida)

SUMMARY

Branislav Cvetković, Ph.D, art historian – museum councillor, research assistant
Regional Museum, Jagodina – Institute for Balkan Studies, SASA, Belgrade

ON “ANCIENT” SPOLIUM IN THE CHURCH OF ST. ARCHANGEL MICHAEL IN JAGODINA

This paper deals with research of a marble spolia slab that once stood in front of the iconostasis in the church of St. Archangel Michael in Jagodina, and later was transferred to the threshold of the church. The slab, which is now very worn, is on the front page decorated with rosettes and cartouches in bas-relief and is broken in one corner.

Looking for the original context of the monument the author starts from the data provided by E. Cvetić in 1908, that the slab originally belonged to a mosque in Jagodina. In the light of the existing analogies in Sophia (Bulgaria) and Chalkis (Greece), as well as in Jerusalem in Cairo and parts of Greece and Asia Minor, on analysis of the ornamental motifs, and based on perusal of historical sources from the 16th century (e.g. Vaclav Wratislaw von Mitrowitz, Andreas Wolf von Steinach), the author concludes that the slab must have been part of a monumental Ottoman fountain that once used to sit in front of the mosque in Jagodina, built by Derviš-beyJahjapašić in 1550s.

Key words: spolia, water well, fountain, sebil, shadirvan, Ottoman baroque, Jagodina, Dervišbeg Jahjapašić

ПРОГРАМ

Недеља, 27. новембар 2016. године

Храм Светог Архангела Михаила (Стара црква), Јагодина

- 08.00 Литургија, Храм Светог Архангела Михаила, Јагодина
- 10.00 Обилазак комплекса Старе цркве у Јагодини
- 10.15 др Виолета Јовановић, декан Факултета педагошких наука:
Обилазак Ботаничке баште старе Учитељске школе и Факултета
Педагошких наука у Јагодини

Амфитеатар, Факултет педагошких наука, Јагодина

- 11.50 Уводна реч: старешина храма Александар Гајић, протојереј
- 11.55 Обраћање представника Града Јагодине
- 12.00 Отварање научног скупа: Његово Преосвештенство Епископ
шумадијски Г. Г. Јован

Прва седница

Председавајући:

Њ. П. Епископ шумадијски Г. Г. Јован и др Бранислав Цветковић

- 12.30 мр Дејан Танић (Историјски архив, Јагодина)
Стварање нововековне Србије (1815-1835)
- 12.50 др Предраг Пузовић (декан Богословског факултета, Београд)
Ктиторска делатност Кнеза Милоша
- 13.10 Љубодраг Поповић (Архив Србије, Београд)
Намесништво јагодинско у 19. веку (до 1850)
- 13.50 мр Небојша Ђокић (Београд)
Из прошлости цркве јагодинске Светог архангела Михаила
- 14.10 Светлана Мишковић (Историјски архив, Јагодина)
*Верска настава у основним школама у Јагодинском округу у првој
половини 19. века*

Понедељак, 28. новембар 2016. године

Амфитеатар, Факултет педагошких наука, Јагодина

Друга седница

Председавајући:

мр Дејан Танић и Јасмина Трајков

- 10.00 мр Добривоје Јовановић (Историјски архив, Јагодина)
Јагодински прота Јован Миловић, учесник Кочине крајине
- 10.20 Душко Грбовић (Завичајни музеј, Јагодина)
Грађа из Збирке архивалија Историјског одељења Завичајног музеја у Јагодини о Старој јагодинској цркви Светог архангела Михаила
- 10.40 Нинослав Станојловић (О.Ш. 17. октобар, Јагодина)
Свештеници цркве јагодинске Светог архангела Михаила (1818-1918)
- 11.00 Александар Милосављевић – Владимир Орбовић (Јагодина)
Свештенство Старе цркве између два рата

Трећа седница

Председавајући:

Нинослав Станојловић и Светлана Мишковић

- 12.00 др Бранислав Цветковић (Завичајни музеј, Јагодина
– Балканолошки институт САНУ, Београд)
О “античкој” сполији у храму Светог Арханђела Михаила у Јагодини
- 12.20 мр Ана Костић Ђекић (Филозофски факултет, Београд)
Стара црква Светог архангела Михаила у Јагодини: њена архитектура и место у владарској идеологији кнеза Милоша Обреновића
- 12.40 Јасмина Трајков (Завичајни музеј, Јагодина)
Иконостас цркве Светог архангела Михаила у Јагодини
- 13.00 Вук Даутовић (Филозофски факултет, Београд)
Богослужбени предмети из ризнице Старе јагодинске цркве
- 13.45 Завршна реч: протођакон Нинослав Дирак

Симпосион
Два века Старе цркве у Јагодини
27-28. новембар 2016. године
Зборник радова

С благословом
Епископа шумедијског
ЈОВАНА

Издавач
Црквена општина јагодинска при
храму Светих архангела Михаила и Гаврила

Рецензенти
др Марко Поповић
др Ненад Макуљевић
др Радомир Поповић
др Бојан Поповић
др Бранислав Цветковић

Лектура
др Милан Радловић
др Илијана Чугура
др Маја Димитријевић
др Бранко Илић
мср Нина Марковић
мср Марија Ђорђевић

Превод резимеа на енглески језик
др Вера Савић
мср Марија Ђорђевић

*Графички уредник
и дизајн корица*
Дејан Т. Милошевић – VAX STUDIO
фотографија на корици : Младен Алексић

Штампа
Штампарииа „ЗЛАТНА КЊИГА“ Јагодина

Тираж
300

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-523.4(082)

726.54(497.11)(082)

СИМПОСИОН Два века Старе цркве у Јагодини (2016 ; Јагодина)
Зборник радова / Симпосион Два века Старе цркве у Јагодини, 27-28.
новембар 2016. године ; главни уредник Александар Гајић ; уредници
Бранислав Цветковић и Нинослав Станојловић. - Јагодина : Црквена општина
при храму Светих архангела Михаила и Гаврила, 2017 (Јагодина : Златна
књига). - 362 стр. : илустр. ; 27 cm

На спор. насл. стр.: Symposium Two Centuries of the Old Church in
Jagodina, November 27-28th, 2016. - Тираж 300. - Стр. 9-11: Два века Старе
јагодинске цркве - узор новим поколењима / епископ шумадијски Јован. -
Стр. 361-362: Реч на крају / Нинослав Дирак. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Summaries.

ISBN 978-86-900191-0-6

а) Јагодина - Црква Св. архангела Михаила - Зборници

COBISS.SR-ID 251601164